

FATİH EMİRHAN (1886-1926)

İklil KURBAN

Özet:

Fatih Emirhan (1886-1926), XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında gerçekleşen Tatar rönesansının parlayan tan yıldızıdır. O, Tatarların kendilerine bayrak yaptığı ünlü şairi Gabdulla Tukay'ın hem fikir babası hem yakın arkadaşısıdır. Daha genç yaşta felç geçiren ve ömür boyu tekerlekli sandalyeye mahkûm kalan bu bahtsız insan, ömrünün son gününe kadar edebiyatı araç yaparak ulusunu aydınlatmaya çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: *Fatih Emirhan, Tatar edebiyatı, Tatar, Kazan, Gabdulla Tukay, Tatar rönesansı, Muhammediye Medresesi, Rus-Japon Savaşı, El-Asrî'l-Cedid, El-İslah, Galimcan İbrahimov, Koyaş (Güneş) gazetesi, Ang (Şuur) dergisi, Kayum Nasiri.*

Summary:

Fatih Emirhan was the shimmering star of Tartarian renaissance, which took place in the late 19th until the early 20th century. He was a close friend of the famous poet Gabdullah Tukay and intellectual father of Tukay's ideas. Despite the fact that he had physical difficulty—he was paralyzed and confined to a wheelchair since he was young - Emirhan devoted his life to enlighten his nation by using literature.

Key words: *Fatih Emirhan, Tartarian literature, Tartar, Kazan, Gabdulla Tukay, Tartarian renaissance, Muhammediye Medresesi (Muhammediye Madrassa), Russian-Japanese War, El-Asrî'l-Cedid, El-İslah, Galimcan İbrahimov, Koyaş (Sun) Newspaper, Ang Magazine, Kayum Nasiri.*

Fatih Emirhan, Tatar içtimai hayatında ve Tatar edebiyatında derin iz bırakmış

bir şahsiyettir. Camal Velidi'nin¹ değişiyle o, "Tatarlar'ın Heinrich Heine'sidir"². Fatih Emirhan 21 yaşında ayaklarından felç geçirir ve ömür boyu tekerlekli sandalyeye mahkûm olur. Kaderin bu ağır, acı sınavından o, sarsılmaz ümidi ve yüksek çalışma yeteneğiyle geçmesini bilir. Onun, ta ki ölümüne kadar 20 yıl kalem gücüyle uluşu için çalışmasını, gerçek kahramanlık demeden ne diyebiliriz ki!

Fatih'in büyük dedesi Emirhan (1771-1828) Kazan vilayeti ıstay bölgesi Talkış köyünün imamı ve mderrisidir. Emirhan'ın oğlu Hüseyin (1814-1893) Buhara'da okumuş ve Kazan'ın Yaņa Biste mahallesinde müderrislik yapmıştır. Onun "Tevarih-i Bulgariye"³ ve "şecere-i Galiye fi Beyani'l-Ensab"⁴ adlı kitapları vardır. Hüseyin'in büyük oğlu Zarif de (1853-1921) babası gibi hem molla hem müderris olmuş ve "Ehadis-i Kudsiye"⁵ adlı kitap yazmıştır. Zarif mollanın bir kız, iki erkek çocuğu vardır, bu erkek çocukların büyüğü Fatih Emirhan'dır⁶. Fatih'in annesi Rabiga (1852-1918) evinde çocuklar okutmuş; ilkokul gereksinimi için "Necat'l-Mükellefin" adlı kitap da yazmıştır (1910). Böylece Fatih, zamanına göre aydın sayılabilecek anne babanın çocuğu olarak 01.12.1886 günü, Tatar medeniyetinin beşiği-Kazan'da dünyaya gelir. Onun mr, nl Tatar şairi Abdulla Tukay'ın (1886-1913) yaşadığı devre rastlar. Bu devri, Tatar şairi Ravil Feyzullin şu ifadeler ile tanımlamaktadır: "Bülbül sesinin farkına varabilmek için, çok kuş tşn duymak ve bilmek gerekir... Bu cihetten de Tukay şanslı şahıştır. Çünkü onun önlendiği yıllar olağanüstü bir devre, ulusumuzun yüzyılımız başındaki ulu yükseliş dönemine, rönesans çağına rastlamaktadır" (Min Tukayga Kilem 1996: 6-7).

Fatih yedi yaşına bile basmadan kendi mahalle medresesinden (babasından) ders almaya başlar; daha sonra 1895 yılında Kazan'ın en iyi okulu olan "Muhammediye" Medresesi'ne girer; Medresenin İdadi sınıfındayken (1904) Rusça dersine de devam eder. Aynı yılın Haziran-Eylül ayları arasında kardeşi İbrahim ile beraber Samara şehrine Rusça ğrenmeye giderler. Fatih 1906 yılının kışında Petersburg'a gidip lise diploması için hazırlık yapar; bu arada Gassar (Srgy)⁷ adlı niversite öğrencisinden de Rusça dersi alır. Gassar'ın Fatih'e siyasi-içtimai cihetten de etkisi olur. Rus-Japon Savaşı (1904-1905) ve bu savaşı takip eden Rus Devrimi (1905) yıllarında Fatih artık siyasi bir şahsiyet olarak polislin gözüne batar; Onun 06.03.1905 tarihli, arkadaşı Rizvan İbrahimov'a yazdığı mektupta şu ifadeler bulunmaktadır: "*Bu günlerde Kazan bana dar geliyor, Yusuf Akçura'yı⁸ tutukladılar, ğretmenim Gassar'ı tutukladılar,*

1 Camal Velidi (1887-1938), Tatar dili ve edebiyatı bilgini, eğitimci.

2 Heinrich Heine (1797-1856), ilerlemiş hastalığı yüzünden, 1846 yılından ölümüne kadar yatağından çıkamamış olmasına rağmen çalışmasını devam ettirmiş Alman şairi, gazeteci, edebiyat eleştirmeni (Meydan Larousse Heinrich Heine maddesi).

3 "Tevarih-i Bulgariye" (Bulgar Tarihi) 1883 yılında Kazan'da basılmıştır.

4 şecere-i Galiye fi Beyani'l-Ensab" (Nesil-nesepleri beyan eden büyük şecere kitabı) 1884 yılında Kazan'da basılmıştır.

5 "Ehadisi Kudsiye" (Kutsal Hadisler) 1909 yılında Kazan'da basılmıştır.

6 Fatih Emirhan'ın ablası Segadet (1882-1911); kk kardeşi İbrahim (1889-1938). İbrahim hukuk dalında eğitim görmüş olup 1923-1926 yıllarında Suudi Arabistan'da Sovyet Büyükelçiliği'nde çalışmıştır.

7 Gassar (Srgy Nikolayeviç 1887-1918) devrimci-Bolşevik.

8 Yusuf Akçura (1876-1935), Tatar, Türkiye'de çok iyi bilinen siyasi şahsiyet, mezarı İstanbul Edirnekapı'dadır. Pantürkizm'in babası olarak tanınan bu zat, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı başlarında kaleme aldığı, sonradan Türk milliyetçiliğinin manifestosu olarak kabul edilmiş üç Tarz-ı Siyaset'inde Japonlara büyük bir ilgi göstermişti.

belki beni de yakın günlerde tutuklarlar” (Anılar 1986: 8-9). Çar Rusyası Asyalı bir küçük devlete yenik düşmenin bunalımını yaşarken, Tatarlar özgürlük-bağımsızlık ümidiyle bu yıllarda gizli olarak Hürriyet Partisi, açık olarak Tañçı ve İttifak partilerini kurarlar (İshakıy 1993: 41).

Fatih medresede iken yazmaya başlar, içtimai eylemlere katılır. O, düşüncelerindeki bağımsızlığı ve ciddiyetiyle dikkat çeker. Fatih’in öğrenmeye düşkünlüğünü Zeynep Emirhanova’nın⁹ anılarından anlıyoruz: “Onun (Fatih’in) odası ayrıydı, orada kitaplığı vardı. Fatih ağabeyin Jül Vern, Lermontov, Gogolların eserlerini okuyup oturduğunu sık göürdüm. Kitaplıkta Kayum Nasiri’nin kitapları, Ş. Rehmetullin takvimleri¹⁰, “Ebügalisina”¹¹, “Kelile ve Dimne”¹², Mecit Gafuri eserleri vardı... Fatih ağabey Doğu feylesofları, tarihçi bilginleriyle de ilgilendi. El-Ceziri¹³, Ahmet Mithat¹⁴, Muhammed Abdüh¹⁵, Seadetin Teftezani¹⁶, Cemaletdin Afganiler¹⁷ hakkında söylerdi, tabii ki ben bunları bilmiyordum. Daha sonra meraklanıp onların kitaplarını alıp okuyordum. O, Lui Blan¹⁸, Lassal¹⁹öğretilerini özümledi” (Anılar 1986: 73).

XX. Yüzyıl başlarında Tatar dünyasının medreselerinde ceditçilik hareketi daha da güçlenir. Dinî-skolastik derslerden bıkmış öğrenciler türlü geceler düzenler, edebî dernekler kurar, el yazısıyla gazete ve dergiler çıkarmaya gayret ederler. 1905 yılında “Muhammediye”nin ilerici öğrencileri gizli hâlde “El-İslah” gazetesini çıkarırlar; Fatih bu gazetenin yönetmeni ve redaktörü olur. Gabdulla Tukay’ın katkılarıyla Aralık 1906-Mayıs 1907 tarihleri arasında çıkan (El-Aasrü’l-Cedit) dergisinde, Fatih’in “Paris Komünü Tarihi” adlı çeviri yazısı basılır. Daha sonra pozitif bilimlerin medrese programına koyulmasını isteyen bütün Rusya Tatar öğrencilerinin liderliğini üstlenen Fatih, 1906 yılının 12-23 Ocak tarihleri arasında Petersburg’da açılan İkinci Müslüman Kurultayı’na öğrenci vekili olarak katılır. Doğal olarak bu gidişattan en çok rahatsız olan kişi Fatih’in molla olan babasıdır. Rizvan İbrahimov bu konuda şunları yazıyor: “Fatih anne babasına çok düşküdü; fakat o Rusça okuyup, modern giysilerle görünmeye başlayınca, Kazan Tatarlarının dikkatini çeker; toplantılarda Zarif molla ailesi dile getirilir, kınanır. Bu durum mahalle mollası olan Fatih’in babasının ağrına gider. Böylece molla ailesinde meydana gelen bu huzursuzluk sonucu, Fatih başka bir yaşam yolu arayışı içine girer. Tam bu sırada Fatih, yayınlanması gereken “Terbiyetü’l Etfal”²⁰ (Çocuklar Terbiyesi) dergisinde çalışması için Moskova’ya da-

9 Zeynep Emirhanova (1893-1977), doktor, eğitimci; Fatih’in amcası Necip’in kızı.

10 Ş. Rehmetullin takvimleri, Şihabetin Rehmetullin’in 1891-1900 yıllarında Kazan ve bütün Rusya’daki Müslümanlar için çıkardığı takvimler.

11 “Ebügalisina”, İbn Sina (980-1037) hakkında halk arasında dilden dile dolaşan çok sayıdaki rivayetlerden oluşan eser. Bu eseri Kayum Nasiri Tatarcaya çevirip 1872 yılında bastırılmıştır.

12 “Kelile ve Dimne”, Hindistan’da doğmuş edebî didaktik eser. Bu eser Tatarcaya G. Feyzhanov tarafından çevrilip, 1889-1891 yıllarında 3 cilt olarak basılmıştır.

13 El Ceziri (Şemssetin Mühemmet El-Ceziri), Cezayir’de doğdu, ölümü 1331. Fıkıh, tarih, tecvit konularıyla uğraşan büyük bilgin.

14 Ahmet Mithat (1844-1912), Türk yazarı ve gazeteci.

15 Muhammed Abdüh (1849-1905), din bilgini, yenilikçi.

16 Seadetin Teftezani, XI. yüzyılda Buhara’da yaşamış din ve kanun uzmanı.

17 Cemaletdin Afgani (1838-1897), ünlü İslam yenilikçisi, feylesof.

18 Lui Blan (1811-1882), Fransız sosyalist ütopyacı.

19 Lassal (Ferdinand, 1825-1864), Alman işçiler hareketinin kuramcısı, burjuva sosyalisti.

20 “Terbiyetü’l Etfal”, 1907 yılının Aralık-Nisan ayları arasında Moskova’da sadece 5 sayısı yayınlanmış Tatar dilin-

vet edilir. Bu davet onun içtenlikle düşündüğü dileklerine yanıt olur” (*Anılar* 1986: 9). Böylece Fatih 20.10.1906 tarihinde Moskova’ya gider; burada derginin sorumlu yöneticisi olarak hem çalışır hem okur. Onun dergide yayınlanmış yazıları arasında “Çirkin Ördek”²¹ adlı Rusçadan çevirdiği masal önemlidir.

Yıl 1907, Fatih Emirhan tatil için Kazan’a döner. Fakat onu burada büyük bir bahtsızlık karşılar: ayaklarından felç olma. Fatih Emirhan II.²² bu bahtsızlığı şöyle anlatır:

“1907 yılının Ağustos başlarında Fatih aniden büyük bir bahtsızlığa uğrar. Güzel yaz günlerinin birinde Fatih kardeşi İbrahim ve arkadaşı Vafa Behtiyarov²³ ile beraber bahçede dolaşır ve Kazan nehrine girmeye giderler. Suda biraz kaldıktan sonra evlerine dönmek üzere yola koyulurlar. Koltso civarına gelince, Fatih aniden durur ve arkadaşlarına: “*Ben kendimi kötü hissediyorum, ayaklarımın hâli bitti, adım bile atamıyorum*” der. Vafa Behtiyarov arabacı getirip, Fatih’i İbrahim ile beraber, Yeni Biste’ye götürür. Evine dönünce Fatih’in durumu daha da kötüleşir; hareketten de, konuşmaktan da yoksun kalır. Doktorlar, Fatih’in iki ayağı, sağ eli ve yüzünün sağ tarafının felç olduğunu açıklarlar. Fatih birkaç gün ölüm kalım arasında can çekişir; uzman doktorların yoğun çabası sonucu yüzündeki ve elindeki felç yavaş yavaş geçer; ayaklarındaki felç ise olduğu gibi kalır ve bu ayaklar yavaş yavaş kurumaya başlar. Doktorlar tedavinin devamının yararı olmayacağı sonucuna gelirler; Fatih de kadere boyun eğmek zorunda kalır “(*Anılar* 1986: 26). İşte Fatih’i ömür boyu tekerlekli sandalyeye mahkûm eden hastalık... Fakat ulusuna hizmet etme ideali ve ruhuyla yanıp tutuşan bu genci, bu bahtsızlık söndüremez ve başladığı yolundan caydıramaz. Fatih işine sımsıkı sarılır, birbirinden güzel edebî eserler yazar; esas mesleği olarak gazeteciliği seçer; aynı zamanda öğrenmeye de devam eder.

Öğrenci haklarının savunmasını kendine vazife seçen “El-İslah” gazetesi 03.10.1907 tarihinden başlayarak Kazan’da çıkmaya başlar. Bu gazetenin resmî redaktörü Vafa Behtiyarov, yöneticisi Fatih Emirhan olur. Gerçekte ise redaktör Fatih Emirhan’dır. Bu ikili görünümün sebebi, o zamanlarda gericilik hüküm sürdüğü için, biraz sol akımdaki gazeteler polis gözetimi altında bulunuyormuş ve bu gazetenin redaktörü göze çarpan biriye gazete hemen kapatılmış. İşte “El-İslah” gazetesini korumak için, resmî göze, gösterişsiz olan Vafa Behtiyarov gazetenin redaktörü olarak gözükmektedir.

“El-İslah” gazetesinin dili, o zamanın gazetelerinin dilinden çok daha farklıymış, bunda tabii ki, Fatih Emirhan’ın etkili rolü varmış. Bu konuda Tatar dili ve edebiyatı bilgini Camal Velidi şunları yazmıştır: “Bu gazetede Osmanlılık-Türkçülük eğilimini tamamen ortadan kaldırıp, Tatar dilinin kesin olarak bağımsızlığını tanıma eğilimi bilinmektedir. Bununla birlikte, sözcük, terimleri seçerken, cümleleri kurarken Avrupa-palışmak da göze çarpıyor. Fakat bu dil, henüz işlenmiş zarif bir dil değildi” (*Anılar* 1986: 39).

deki ilk çocuk dergisidir.

21 “Çirkin Ördek” Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen’in (1805-1875) masalıdır. Bu masal Rusça’ya 1847 yılında çevrilmiştir.

22 Nasretdin oğlu Fatih Emirhan (1892-1943), gazeteci ve çevirmen; onun ağabeyi Gabdulla molla, Fatih Emirhan’ın eniştesidir.

23 Vafa Behtiyarov (1885-1961), gazeteci, eğitimci ve “El-İslah” gazetesinin redaktörü.

“El-İslah” gazete bürosu, yalnız gazete çalışanlarının toplandığı yer olmayıp Kazan’daki tüm ilerici makul fikirli Tatar gençlerinin bir araya gelip türlü toplantı ve fikir danışması yaptığı yer hâline gelmiştir. Bu yıllarda Fatih, yabancı edebiyat ile tanışır, bilimini yükseltir ve yanı sıra lise diplomasını alabilmenin hazırlığını yapar. O, 1908-1909 yıllarında iki defa lise diploması için sınava girer, fakat başarılı olamaz; daha doğrusu kasıtlı olarak ona geçersiz not verirler. Bunun sebebi, Rus olmayan ulus kişilerine yol vermeme eğilimi, Fatih Emirhan gibi tanınmış bir aydın için daha da geçerli idi.

Fatih, “El-İslah” gazetesinde çalışırken, ilerici Tatar gençlerini etrafına toplar, onların birçoğunun yaratıcı kabiliyetinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Gabdulla Tukay²⁴, Galimcan İbrahimov²⁵ şahsiyetleri bu yardımın en çarpıcı örnekleridir. Bu konuda Fatih Emirhan’ın arkadaşı Rizvan İbrahimov (Alişev) anılarında şöyle diyor: “Halen bugünkü gibi hatırımda, alçak boylu, cilenli²⁶ bir medrese öğrencisini gösterip: *İşte bu kişi, gerilik yuvası olan Veli Molla’nın öğrencisi*²⁷, *“Zeki Öğrenci”*²⁸ adlı bir hikâye yazıp getirmiş, yazısı şimdilik biraz pürüzlü, cümle yapısı biraz uzun ve intizamsız, fakat ben bunu biraz onarıp El-İslah’a verdim. Bu kişide ümit var, diye söylemişti. Fatih’in bahsettiği bu kişi, şimdiki yazarlarımızdan Galimcan İbrahimov’dur. Galimcan’ın basında tanınması için Fatih çok çaba sarf etti. Genelde, Fatih kişileri çabuk anlardı; kabiliyetli kişileri yükseltir; palavracıları sert bir şekilde yerine oturtturdu.” (Anılar 1986: 12). Bu öncü yazar için söylenmiş Fatih’in şu değerlendirmesi dikkat çekicidir: “*Şimdiye kadar bizim El-İslah gazetesinde, doğruyu söylemek gerekirse, hatta Tatar basını ve edebiyatında, öğrencilerin reform hareketlerine özgü bir tek edebî yazı yoktu. İşte bu görevi Galimcan İbrahimov adlı biri yerine getirdi. Bu delikanlının kalemi keskin (iğneli) gözüküyor*” (Anılar 1986: 63).

Tukay’ın dili ile ilgili Camal Velidi şunları yazmıştır: “G. Tukay şiirlerinin geniş okuyucu kitlesine anlaşılır hâle gelmesinde Fatih Emirhan eleştirisinin ve bu iki edip arasındaki ilişkinin etkisi şüphesizdir. Yoksa, G. Tukay’ın ilk şiirlerinde Arap-Fars dilinin etkisi güçlüydü” (Anılar 1986: 39). Tukay ile Emirhan’ın dostlukları ömür boyuna devam etmiş; Tukay onu çok sevdiğini başkalarına anlatırken: “Ben onu ilk gördüğümde sevmiştim” diyormuş. Bir gün Tukay, “*Êşten çıkarılğan Tatar kızına*” (İşten çıkarılan Tatar kızına) adlı şiirini Emirhan’ın okuması için verip, öğretmeninin ne diyeceğini bekleyen öğrenci gibi, ona bakmış kalmış. Emirhan: “*Gayet demokrat olmuş bu!*” diye, Tukay’ın elini sıkmıştır (Anılar 1986: 66-67).

Yıl 1909, El-İslah gazetesi kapatılır. Fatih bu olaydan sonra 1912 yılına kadar hiçbir gazetede resmî olarak çalışmaz. Ancak, çok önemli konularda “Yıldız” (Yıldız)²⁹

24 Gabdulla Tukay’ın manevi gelişmesinde Fatih Emirhan’ın etkisinin bulunduğu kabul edilir.

25 Galimcan İbrahimov (1887-1938), ünlü Tatar yazarı, eleştirci, edebiyat bilgini, Stalin kurbanıdır.

26 Cilen, pamuksuz geniş biçimli eski ulusal üst giysi, şimdiki yazlık pantolara biraz benzer (Tatar Têlênêñ Anlatmalı Sützêgê 1981, s. 773).

27 Veli Molla’nın öğrencisi, burada Orenburg şehrindeki gericilik taraftarı Veli Molla Medresesi söz konusu. Bu medresede Galimcan İbrahimov 1898-1905 yıllarında okumuştur.

28 “Zeki Öğrenci”, Galimcan İbrahimov’un bu ilk hikâyesi Elislah gazetesinin 10 Ekim 1907 tarihinden başlayarak 17 sayısında basılmıştır.

29 “Yıldız” (Yıldız), 1906 yılının 15 Ocak tarihinden 1918 yılının 21 Haziran tarihine kadar Kazan’da çıkan liberal-burjuva gazetesi.

ve “İdil” (İdil)³⁰ gazetelerinde kendi fikirlerini beyan eder.

Fatih ömür boyu geçim sıkıntısı çekmemiştir; bu bakımdan o, başka Tatar aydınlarına oranla çok şanslıdır. Anne babasının kesintisiz maddi yardımı ve incelenmeden hemen basılan yazılarına ödenen yüksek telif hakkı, onu istenilmeyen bağımlılıklardan kurtarıp, bağımsız düşünmesine yardımcı olmuştur.

Yıl 1912, Fatih sorumlu yönetici olarak “Koyaş” (Güneş)³¹ gazetesinde işe başlar. 1918 yılında bu gazete kapatılıncaya kadar burada çalışır. Bu zaman içinde o, “Yeşén” (Yıldırım)³² ve “Yalt-Yolt” (Pırlıltı)³³ gibi satirik dergiler ile mektuplaşır. Fatih’in bu devirdeki edebî çalışmaları “Añ” (Şuur)³⁴ dergisinde basılır.

Fatih, “Koyaş” gazetesindeki çalışmalarından sonra, süreli yayınlardaki faaliyetini-zamanını edebî eserler yazmaya kaydırır. Aslında Fatih’in bu edebî faaliyeti çok erkenden “Muhammediye” medresesindeki öğrencilik yıllarında başlar. Onun ilk hikâyesi “Garefe kiç töşemde” (Arife Gecesi Düşümde), El-İslah gazetesinin 25.10.1907 tarihli sayısında Damella lakabıyla basılır. Bu hikâye 1909 yılında ayrı bir kitap olarak yayımlanır. Fatih Emirhan’ın, cahil ruhanileri, eski tip Tatar burjuvasını, eski karanlık medreseleri alay ederek yazdığı “Xezret ügétlerge kildé” (Hazret öğütlemeye geldi)³⁵, “Gabdélbasıyr gıyşkı”³⁶, “Salıxcan kari”³⁷, “Semigulla abzy” (Samigulla Amca)³⁸, “Tans kiçesé” (Dans gecesi)³⁹ gibi birçok hikâyeleri vardır.

Fatih Emirhan, yobaz, cahil mollalara, ahmak molla ve ağa oğullarına karşı son derece alaylı davranışlarda bulunur, onlar hakkındaki iğneli sözlerini dilinden düşürmez: “İdil boyu Tatarları, Türki halkların en uygarıdır. İşte bu kara yüz mutaassıp adamlar sayesinde, bizde şimdi sefalet ve cehalet.” diyerek, bu duruma çok üzüldüğünü eserlerinde yansıtır. Bunun en tipik örneği “Fetxulla hezret” (Fethulla Hazret) romanıdır. Bu roman Tatar edebiyatının en iyi satirik eseri olarak kabul edilmiş ve 1909-1912 yılları arasında ayrı parçalar hâlinde basılmıştır.

Fatih Emirhan’ın eserlerinde Tatar kadınlarının acı kaderini anlatmaya ayrıca özen gösterilmiştir. Örneğin, 1909 yılında kitap olarak Kazan’da basılmış “Tatar Kızı” adlı eseri. O, tutarsız küçük burjuva aydınlarına da değinerek, “Kartaydım” (Yaşlandım), “Urtalıkta” (Ortalıkta) adlı eserlerini yazar. Rus tiyatrosunun etkisini üzerinde taşıyan Fatih, bu konuda da sessiz kalmamış, “Yeşler” (Gençler), “Tigésızler” (Eşitsizler)

30 “İdil” (İdil) 1907 yılının 7 Ekim tarihinden 1914 yılının 14 Ocak tarihine kadar Astrahan’da çıkan liberal-burjuva gazetesi.

31 “Koyaş” (Güneş), 1912 yılının 10 Aralık tarihinden 1918 yılının 27 Haziran tarihine kadar Kazan’da çıkan liberal-burjuva gazetesidir.

32 “Yeşén” (Yıldırım), 1908 yılının 3 Ağustos tarihinden 1909 yılının 27 Haziran tarihine kadar Kazan’da çıkan satirik dergi.

33 “Yalt-Yolt” (Pırlıltı), 1910 yılının 15 Mart tarihinden 1918 yılına kadar Kazan’da çıkan satirik dergi.

34 “Añ” (Şuur), 1912 yılının 15 Aralık tarihinden 1918 yılının Mart ayına kadar Kazan’da çıkan edebî, ilmî, içtimai ve siyasi dergi.

35 “Xezret ügétlerge kildé” (Hazret öğütlemeye geldi), ilk defa “Añ” dergisinin 1912 yılının . sayısında “Ügétlerge kildé ...” adıyla, Taşmühemmed lakabıyla basılır.

36 “Gabdélbasıyr gıyşkı” (Gabdulbasıyr aşkı), “Añ” dergisinin 1914 yılının 11, 12, 13, 14, 15 sayılarında basılır.

37 “Salıxcan kari” (Salihcan kari), “Añ” dergisinin 1916 yılının 19, 20 sayılarında Taşmühemmed lakabıyla basılır.

38 “Semigulla abzy” (Samigulla amca), “Añ” dergisinin 1916 yılının 15. sayısında Taşmühemmed lakabıyla basılır.

39 “Tans kiçesé” (Dans gecesi), “Añ” dergisinin 1914 yılının 1. sayısında Taşmühemmed lakabıyla basılır.

adlı sahne eserleri yazmıştır.

Fatih Emirhan'ın en etkili eserlerinin biri "Heyet" (Hayat) romanıdır. İki kısımdan oluşan bu eserin birinci kısmı 1911 yılının ortalarında yazılıp hemen ayrı kitap hâlinde basılır. Fakat ikinci kısmı bitirilemez. Bunun sebebi olarak yazar, "Koyaş" gazetesinin 30.04.1913 tarihli 109. sayısında yayımlanmış "Heyet hakkında" (Hayat Hakkında) başlıklı yazısında, Tukay'ın ölümünün (15.04.1913) yarattığı derin üzüntüsünü dile getirmiştir. Yazar bitirilememiş bu eserinde, Tatar edebiyatında ilk olarak psikolojik analiz yöntemini kullanır ve okurlarına insan ruhunu öğretir. O, ayrıca çocuklara bağışlanmış "Ul ükséz bala şul" (O Öksüz Çocuktur) (1913), "Korban" (Kurban) (1913), "Balalar atavı" (Çocuklar Adası) (1914), "Necip" (1914) adlı çocukların türlü hallerini tasvir eden eserler de yazmıştır.

Fatih Emirhan şu bir mantığı iyi anlamış ki hiçbir ulusun uygarlığı yalnız kendi kabuğu içinde kapanıp gelişemez. Komşu ulusların maddi ve manevi değerleri Tatar ulusunca da benimsenmelidir. Bu anlayış Fatih'in dış dünyaya, devrimlere açık olmasını sağlar.

Yıl 1917, Şubat Devrimi'ni Fatih sevinçle karşılar, birçok yazılar yazar; fakat, yeni yöneticilerin hoşuna gidecek sözler yazıp, iyi geçinmeyi meslek edinmiş insanları da hemen ayırt eder. "Mart kaharmanı" (Mart Kahramanı) adlı eserinde onlarla alay eder. Ekim Devrimi'ne gelince iş değişir; Devrim'den hemen sonra Sovyet parti kuruluşlarının yürüttüğü siyasetin insan doğasına aykırı olduğunu Fatih çabuk hisseder, eleştirir, şüphelerini anlatır. Aynı şahıslara tapınmanın, yüzyıllar boyu süregelen geleceklere karşı çıkmamanın zararlarını anlatan "Şefigulla agay" adlı satirik eserini yazar.

Ekim Devrimi'nden sonra, 1919 yılının 4-20 Ocak tarihleri arasında, Bilim Merkezi tarafından Kazan'da "İmla toplantısı" yapılır; toplantı 18 oturumla tamamlanır. Nisan 1919'da "Tatar İmlasını Yola Koyma Birliği" kurulur. Bu toplantı ve Birliğe Fatih de katılır ve elinden geldiği çabayı sarf eder. Yıl 1923, Temmuz ayı. Fatih bizim içip tedavi görmek amacıyla Başkurdistan'ın Çişme bölgesi Küçem köyüne gider. Burada bir müddet kaldıktan sonra, Ufa'ya gelip tarih bilgini Rıza Fehretdinov (1858-1936) ile görüşür. Aynı yılın Ağustos ayında Moskova'da Bütün Rusya Tarım ve Zanaat Sergisi açılır, Fatih bu faaliyete de katılır. O, hasta olmasına rağmen, Tiyatro Yüksek Okulu'nda Tatar edebiyatı öğretmenliği görevini yüklenmeyi kabul eder. O burada 1923-24 yılları arasında öğretmenlik yapar, derslerini çoğu zaman "*Biz realistler*" diye başlar. Fakat o, okulun yöneticileriyle anlaşamaz ve buradan ayrılmak zorunda kalır.

Yıl 1925, Fatih Emirhan akciğer veremine yakalanır ve aynı yılın Ağustos sonlarında tedavi görmek amacıyla Kırım'a gider. O, burada ünlü Tatar devrimcisi Stalin Devri kurbanı Mirsaid Sultangaliyev (1892-1940) ile karşılaşır ve onu şu sözlerle uyarır: "*Hiçbir yırtıcı hayvan kendi soyunu yakalayıp yemez. Fakat, Bolşevikler senin başını her an yiyebilirler, bu gerçeği anlamın lazım*" (Möhemediyev 1992: 439).

Kırım'daki tedavi sonuç vermez, yıllarca tekerlekli sandalyeye mahkûm kalan onun hareketsiz vücudu hastalığa yenik düşer, akciğer veremi daha da ilerler;

13.11.1925 günü yatağa düşer. Onun yataktayken, gazeteci yakın arkadaşı Kayum Mostakayév'e söylediği şu sözleri anlamlıdır:

“Doğanın şöyle bir hâlini gördün mü sen? Pek şiddetli gök gürleyip, şimşek çakıp yağan tufan yağmurundan sonra, dünya birdenbire sakinleşir; güneş çıkar, tüm canlılar uyanır; bitkiler yeşillenip tazelenir. Kişiler kollarını sıvayıp işlerine başlar, cam gönülden çalışırlar. Bu, dil ile izah edilmesi mümkün olmayan mutlu, sevinçli zaman dilimleridir. Bizim yaşamımızda da böyle kasırgalı, şimşekli, tufanlı yıllar oldu.... Ağır yıllar, denenme yılları, çetin mücadele yılları.... Sonra tam doğadaki gibi sessizlik hâkim oldu. Güneş çıktı, kişiler şimdiki kadar görülmemiş büyük icat işine başladılar. Ben bunların hepsini görüyorum. Bizim de çalışmamız gerecek... Eğer ben iyileşirsem, önce hakkımdaki yanlış düşünce ve dedikoduları ortadan kaldıracak ayrıntılı öz geçmişimi yazardım, sonra “Heyet” (Hayat) 'ın ikinci kısmını bitirirdim” (Anılar 1986: 70-71). Fakat bu büyük insana, bu işleri yapmaya ömrü vefa etmez. Ölüm yatağındaki Onun son vasiyeti: “Beni müzikle, çiçeklerle gömmeyin, bu masraflar yoksul kardeşlerimin okutulması için harcansın” şeklindedir (Anılar 1986: 58). O, 9 Mart 1926 tarihinde yaşama gözlerini yumar. Kabri, Kazan'ın Yaña Biste'deki Tatar Mezarlığı'ndadır. Onun adı kuşkusuz, Tatar ulusal uyanışının, Tatar bilimsel aydınlanmasının öncüleri olan Şihabédin Mercani (1818-1889), Kayum Nasırı (1825-1902) ve Gabdulla Tukay gibi şahısların sırasındadır.

Kaynakça:

Celeliyeva M. Ş. , Edhemova G. M. , Sibgatullina D. Ş. , Edebiyat 5. Sınıf, 1995, Kazan.

Fatih Emirhan turında istelékler (Fatih Emirhan Hakkında Anılar), 1986, Kazan.

(“Fatih Emirhan turında istelékler” adlı 192 sayfalık bu kitap, Fatih'in doğumunun 100. yıl dönümüne bağışlanıp, Tatarca olarak basılmıştır. Kitap, Fatih'in akrabalarının, dostlarının, yakınlarının ve çağdaşlarının bundan yıllar önce yazdığı Fatih'e özgülü anılarını içermektedir. Bu anıları yazan kişilerin sayısı 33'tür. Bu yazı esasen bu anılara dayanmaktadır. Kitabın içinde Fatih ile ilgili 21 tane resim bulunmaktadır.)

Hesenov M. H., Ehmedullin A. G. , Galimullin F. G. , Nurullin İ. Z. , Edebiyat 10.sınıf, 1994, Kazan.

İshakıy, Gayaz, İdél-Ural (İdil-Ural) 1993, Yar Çallı.

Meydan Larousse, 1987, İstanbul.

Min Tukayga Kilem (Ben Tukay'a Geliyorum), 1996, Kazan.

Möhemediyév, Rinat, Sırat Küpéré (Sırat Köprüsü) 1992, Kazan.

Tatar Têlénéñ Añlatmalı Süzlégé (Tatar Dilinin İzahlı Sözlüğü) III. cilt 1981, Kazan.